

ZNAČAJ KRIMINALISTIČKOG PROFILISANJA U RASVJETLJAVANJU KRIVIČNIH DJELA PO NEPOZNATIM IZVRŠIOCIMA

Stručni članak

Significance of criminal investigation profiling in clarifying crime by unknown executer!

Professional paper

**Nebojša BOJANIĆ
Marko SRDANOVIĆ**

Sažetak

Ovaj rad govori o metodi koja se koristi u sprovođenju kriminalističkih procedura rasvjetljavanja najtežih oblika krivičnih djela, a koja je nedovoljno poznata i razvijena na našim prostorima. Profilisanje se najčešće koristi za rasvjetljavanje serijskih krivičnih djela nasilja. Riječ je o rasvjetljavanju najtežih oblika kriminaliteta po nepoznatom počiniocu. Ova oblast u bosanskohercegovačkoj kriminalističkoj praksi nije zastupljena u punom svom kapacitetu. S jedne strane uzrok tome je nepostojanje spoznaje o značaju profilisanja nepoznatih počilaca, a sa druge strane nepostojanje takvog obima teškog kriminaliteta po nepoznatim počiniocima koji bi zahtijevao studiozno profilisanje u svrhu njihovog rasvjetljavanja. Polazna osnova za izradu ovog rada bio je segment uloge profilisanja koju je obradio dr Nebojša Bojanić u svojoj doktorskoj disertaciji, gdje je obradio značaj profilisanja kao pomoćnu radnju za rasvjetljavanje krivičnih djela iz oblasti nasilničkog kriminaliteta. U odnosu na taj period, autori u ovom radu zajednički dolaze do novih spoznaja o svrsi i značaju profilisanja u rasvjetljavanju kriminaliteta po nepoznatim počiniocima. Iako se sa određenim oblicima sticanja informacija o ličnosti izvršioca krivičnog djela počinje već u prvim fazama kriminalističke obrade, naročito sa preduzimanjem uviđajnih radnji, kriminalističko profilisanje koristi se kao krajnja instanca u rasvjetljavanju krivičnih djela kada konvencionalne metode više ne daju rezultate i kada se iscrpe sve postavljene verzije. Profil izvršioca se prije konačnog objavljivanja upotpunjuje svakom novom spoznajom. U radu se postavlja jasna distinkcija između kriminalističkog i psihološkog profilisanja. Glavni cilj rada je utvrditi i objasniti elemente kriminalističkog profilisanja te utvrditi mogućnosti i opravdanost upotrebe kriminalističkog profilisanja u okviru sprovođenja kriminalističkih procedura kod rasvjetljavanja krivičnih djela i u domaćoj praksi.

Ključne riječi

profilisanje, način izvršenja, potpis

Summary

This paper says about method that is used in conduction of criminalistic procedures in function to elucidate the hardest shapes of crimes, and which is not enough familiar and developed in our region. Profiling is most frequently used in solving serial violence crime. It is credit about elucidation most hardest crimes by unkown executor. This domain in criminalistic practice in Bosnia and Herzegovina is not represented in full capacity. From one point of view the cause is cognition nonentity about profiling meaning in case of unkown prosecutor which would demand meticulously profiling in purpose of it's illumination. Basics for making this paper was the segment of profiling role which is processed by Nebojša Bojanić PhD, in his Ph.D dissertation, where he processed significance of profiling as auxiliary action for clarification crimes from violence crime area. In aspect of foregoing period, the authors in this paper commonly come to the new cognitions in elucidation for unknown person executed crime. Although with particural ways of getting informations about criminal person personality beggins in the earliest phases of criminalistic processing, especially in investigation proceeding, criminalistic profiling is used as the last instance in resolving of the crime, when conventional methods are no longer able to show results and when all crime versions are exhausted. A criminal profile before final annoucement is padded vith every new cognition. There is clear distinction in the work between criminalistic and psychologic profiling. Main aim of of this paper is to explain elements of criminalistic profiling, thus to determine possibilities and validity of using criminal profiling in implementation framework for criminal procedures in elucidation of crimes in domestic practice.

Keywords

profiling, execution method, signature.

Uloga profilisanja

Danas je upotreba pojma profilisanje veoma raširena, tako da se često može čuti o medicinskom profilu, profilu mentalnog zdravlja, tehničkim profilima, a nerijetko i o letačkom profilu. O kriminalističkom profilisanju u Bosni i Hercegovini se više zna iz TV serija poput *Criminal minds* ili *Crime Scene Investigation* nego što je ono prisutno u praksi izučavanja kriminaliteta u BiH. Kriminalističko profilisanje ima dugu istoriju. Korišteno je 1880. godine kada su dvojica psihologa, George Phillips i Thomas Bond, koristili tragove sa mjesta izvršenja krivičnog djela kako bi napravili profil ličnosti britanskog serijskog ubice Džeka Trbosjeka. Kao metoda kriminalistike uvedeno je krajem sedamdesetih godina u FBI-u. Kao njegovi utemeljitelji i lica koja se najviše bave kriminalističkim profilisanjem krivičnih djela nasilja mogu se navesti amerikanci R. R. Hazelwood¹, R. K. Ressler², J. E. Douglas³, a o profilisanju kod nas

¹ Robert Roy Hazelwood (04. 04. 1938.) je poznati bivši agent FBI-a i pionir u kriminalističkom profilisanju, prevashodno izvršilaca seksualnih delikata.

nešto govori, D. Modly⁴, a u novije vrijeme i N. Korajlić⁵. Kada se govori o profilisanju izvršilaca krivičnih djela, treba reći da je riječ o radnji koja se preduzima u trenutku kada je izvršilac u većini slučajeva nepoznat organima krivičnog gonjenja – kriminalistima, policiji i tužilaštvu te kada su iscrpljene sve konvencionalne kriminalističke potražne radnje usmjerene na identifikaciji i traganju za izvršiocem. Da bi se uopšte govorilo o kriminalističkom profilisanju, treba prvo odrediti pojam izrade profila, odnosno odgovoriti na pitanje šta je profilisanje i kako se ono vrši. Treba poći od toga da profil, tj. karakteristike i osobine nekog neidentifikovanog lica, (u kriminalističkom i krivičnopravnom slučaju to je izvršilac krivičnih djela), predstavljaju niz subjektivnih mišljenja u vezi sa licem koje je izvršilo krivično djelo ili seriju krivičnih djela, a po osnovu onoga što je ostalo kao produkt krivičnog djela na mjestu događaja i žrtvi, odnosno na svjedocima. Ukratko, pod pojmom “profil” treba smatrati karakteristike i osobine nepoznatih izvršilaca krivičnih djela i način koji pomaže da se suzi fokus istrage.⁶ Riječ je o subjektivnom mišljenju koje formira lice koje izrađuje profil. I sam R. R. Hazelwood konstatuje da su u početku svoj rad nazivali “psihološko profilisanje”, ali i da niko od učesnika u projektu uvođenja profilisanja u kriminalističku praksu nije bio po vokaciji psiholog. Na prvi pogled može se činiti da se radi o psihološkom profilu. Kod psihološkog profilisanja iz očiglednih i već utvrđenih detaljnih saznanja o nepoznatom izvršiocu dobija se prikaz ličnih karakteristika, kao kriterij za traganje. Psihološko profilisanje se shvata kao profilisanje ličnosti unutar kliničke prakse i ono često referiše na ocjenu i dijagnozu posmatranog pacijenta. Kriminalističko profilisanje se ne bavi izučavanjem posmatranog pacijenta, nego predstavlja ispitivanje krivičnog djela kako bi stvorilo “sliku”

² Robert K. Ressler (15. 02. 1937.) takođe, kao i Hazelwood, je bivši pripadnik FBI i veliki doprinos je dao u području psihološkog profilisanja izvršilaca krivičnih djela nasilja te zaslužan je za uvođenje termina „serijski ubica“.

³ John Edward Douglas (18. 06. 1945.) takođe bivši pripadnik FBI, radio kao pripadnik SWAT jedinice, a zatim i kao pregovarač. Značajan doprinos je dao u polju profilisanja, naročito psihološkog profilisanja.

⁴ D. Modly, kada objašnjava pojam kriminalističkog profilisanja, naslanja se na američke izvore, te navodi da je riječ o metodi kojom se dobija profil mogućeg izvršioca na osnovu velikog broja prikupljenih podataka dobijenih primarno uviđajem, kao i drugim mjerama i radnjama. Dalje, profil se dobija kroz etape: ocjenu žrtve, ocjenu situacije lica mjesta, rezultate obdukcije (kod silovanja tjelesnog pregleda, op. a.), ocjenu samog djela, ocjenu sličnih slučajeva, itd. Navedeno upućuje da je riječ o sistematičnom postupku, gdje se podaci slažu poput puzzle ili mozaika. Prema D. Modlyju, riječ je o indirektnoj identifikaciji (Modly D., Korajlić, N., 2002).

⁵ N. Korajlić (2008.) je prilikom određenja pojma profilisanja na stajalištima kao i D. Modly, prihvaćajući FBI procedure, te precizira da se profil dobija kroz sedam etapa: (1) ocjenu krivičnog djela, (2) sveobuhvatnu ocjenu specifičnosti jednog ili više mjesta izvršenja krivičnog djela, (3) sveobuhvatnu analizu žrtve, (4) ocjenu preliminarnih policijskih izvještaja, (5) ocjenu obdukcionog zapisnika vještaka sudske medicine, (6) izradu profila sa karakteristikama počinioca i (7) sugestije koje istražitelj predlaže u vezi sa konstrukcijom profila.

⁶ I kod nas (misli se na prostore bivše Jugoslavije) je postojalo nekoliko ličnosti za kojima je u otkrivanju postojala potreba profilisanja, ali se zbog nedovoljne njene razvijenosti nikada nije primjenjivala. Ova lica su činila serijska ubistva i druga krivična djela i organima gonjenja su dugo bila nepoznata. U grupu tih lica spadaju Metod Trobec, Kečo Junuz, Drago Udovičić, Vinko Pintarić i sl. Potreba za kriminalističkim profilisanjem je danas takođe potrebna. I danas djeluju pojedinci koji vrše serijska djela imovinskog kriminaliteta sa karakterističnim modus operandijem, ali su dugo već nedostupni organima gonjenja.

izvršioca, kao i analizu onih ponašanja koja opisuju individuu koja često ispoljava takva ponašanja.

Time se ne upućuje na tačno određeno lice. To se ne dobija ni empirijskim profilisanjem. Zadatak profilisanja je uputiti na istragu, na što užu grupu lica kao mogućih izvršioca. Izrada profila izvršioca naziva se kriminalističkim profilisanjem. Ne bez razloga, kriminalističko profilisanje je nastalo iz potrebe, da se primarno odrede psihičke karakteristike izvršioca, ali vremenom su potrebe za izradom što preciznijeg profila izvršioca uvele elemente identifikacionog karaktera, kao i kriminalističke morfologije, kriminografije, geografije i fenomenologije⁷. Vidi se, dakle, da je kriminalističko profilisanje izraslo iz psihološkog profilisanja. Riječ je o kompleksnom procesu u kojem na strani kriminalističkog profiliste⁸ treba da se objedine različiti kvaliteti i osobenosti. Te kvalitete treba da se ogledaju u sposobnosti izvođenja kriminalističkog mišljenja, kriminalističkom kombinovanju, kriminalističkom otkrivanju, procjenjivanju i zaključivanju. Kriminalistički profil izvršioca, može se dalje reći, i detaljna je analiza koja otkriva i razjašnjava značajne pojedinosti krivičnog djela koje su prethodno izmakle pažnji ili razumijevanju. Zato je u američkoj literaturi prema utemeljiteljima kriminalističkog profilisanja ostao naziv "istražna kriminalna analiza", koji je ostao do danas i ne predstavlja ništa drugo do kriminalističko profilisanje. Ovaj pojam ne obuhvata samo profilisanje, već i sve različitosti operativnih zadataka koji se pojavljuju u okviru istrage. Radi se primarno o poznavanju kriminalističke metodike otkrivanja i dokazivanja krivičnih djela, psihologije i viktimologije, kao i istražnom i otkrivačkom iskustvu izvršioca, inteligenciji i intuiciji, sposobnosti izolovanja emocija, objektivnosti, nepristrasnosti, rekonstruktivne sposobnosti događaja i konačno sposobnosti da se analizom objektivnih i subjektivnih okolnosti koje su u vezi sa krivičnim djelom dođe do logičkog zaključka o izgledu profila izvršioca.

U svom djelu "*Criminal profiling*" (2006), Richard, N. Kocsis kaže da bi kriminalističko profilisanje trebalo obuhvatati ukupnost svih tragova koji su se ispoljili i biološku skicu obrazaca ponašanja, trendova i tendencija. S toga bi se kriminalističko profilisanje trebalo posmatrati kao skup forenzičkih tehnika, koje nastoje da daju specifične podatke istražnim organima, a koji će im pomoći da svoju pažnju u istrazi usmjere na određene pojedince sa određenim karakteristikama ličnosti, koje ih razlikuju od drugih izvršilaca, koji su izvršili slična krivična djela i njihovih karakteristika. Dakle, to je proces određivanja karakteristika ličnosti, tendencija ponašanja i demografskih varijabli izvršioca zasnovanih na karakteristikama krivičnog djela. U

⁷ Izrada psihološkog profila izvršioca nekada jednostavno ne može biti dovoljna da se u potpunosti suzi potraga na određenu grupu lica, jer djelo ne mora odražavati psihološko stanje izvršioca. On može npr. biti prvi put pijan te večeri, ili pod uticajem opojnih droga, a može i krivično djelo izvršiti bez umišljaja, te se u tom slučaju neće ocrtati dovoljno individualno prepoznatljive crte ličnosti.

⁸ U našim prostorima Balkana udomaćila se engleska riječ profiler (profajler), međutim, u cilju da izbjegnemo tuđice, a i iz semantičkih razloga mi ćemo koristiti riječ kriminalistički (ili krim.) profilista.

suštini, sve definicije nastoje da obuhvate iste ili slične elemente, pa se definisanjem kriminalističkog profilisanja nećemo široko baviti.

Osobine kriminalističkog profiliste

Profilista nije ništa drugo nego kriminalistički analitičar u funkciji otkrivanja i istraživanja krivičnih djela i njegovih izvršilaca. Već su navedeni kvaliteti koje kriminalistički profilista treba posjedovati. Njih tokom svog rada detaljno razvija R. R. Hazelwood i konstantno ih nadopunjuje⁹. Dakle, prema navedenom autoru, za uspješno kriminalističko profilisanje na strani kriminalističkog profiliste trebaju biti sljedeći kvaliteti:

1) **Iskustvo, odnosno otvorenost nazora** – profilista koji analizira predmete krivičnih djela mora biti spreman i u stanju da razmotri sve moguće verzije. Ne smije biti tvrdoglav i ne smije se držati samo jedne mogućnosti. Iskusan kriminalista, kao i u ostalom profilista nikad ništa ne prihvata na prvi pogled. Mora biti sumnjičav. Nikad ne smije da zavisi od onoga što mu neko drugi kaže o krivičnom djelu, već mora sve činjenice neke informacije sam detaljno da provjeri. Ovo je možda i najvažniji činilac koji kriminalističkog profilistu izdvaja od psihološkog profiliste. Na kraju treba istaći da se za kriminalističkog profilistu treba tražiti zreo i uspješan angažman na sprovođenju različitih kriminalističkih procedura iz oblasti krivičnih djela nasilja.

2) **Zdrav razum** – praktično predstavlja inteligenciju. U profilisanju izvršilaca krivičnih djela ne trpe se nikakvi šabloni u radu. Ne postoje dva identična krivična djela niti dva identična izvršioca. To mora biti sposobno da prepozna lice zdravog razuma.

3) **Intucija** – definiše se (prema Websteru) kao sposobnost saznanja nečega bez svjesne upotrebe uma. Riječ je o mogućnosti opažanja ili znanja stvari bez svjesnog razmišljanja koje uključuje jako i brzo shvatanje. Za profilistu je to veoma bitna sposobnost.

4) **Odsustvo (izolacija) emocija, odnosno ličnih osjećanja prema krivičnom djelu izvršiocu i žrtvi** – u suprotnom dolazi se u opasnost da se postane indirektna žrtva. Simpatije prema žrtvi mogu usporiti ili onemogućiti analizu. Pitanje je kako pred različitim strahotama koje za sobom povlače različiti oblici krivičnih djela ostati ravnodušan. Mnogi kriminalisti to ne mogu, te je to još jedna vrlina koja je na cijeni. Djelo izvršioaca treba držati na distanci i ne koristiti se slengom u komunikaciji sa osumnjičenim ili drugim učesnicima jer se narušava načelo objektivnosti.

5) **Analitička logika i strpljenje** – predstavljaju sistematsko razmišljanje. Predmet se proučava do u detalje, sistematski se prikuplja i razumijeva ponašanje izvršioaca te se zaključivanje vrši kroz činjenice sa preciznim oprezom pri sastavljanju raspoloži-

⁹ R. R. Hazelwood i saradnicu u djelu Darke Dreams (2002.) i Practical Aspects of Rape Investigation (1995.) detaljno obrađuju kvalitete profiliste koje će s pravom biti navedene u ovom radu.

vih informacija. Dakle, profilista mora posjedovati izražen kapacitet logičkog rezonovanja.

6) Misliti kao izvršilac – možda i najteži dio procesa profilisanja koji se zahtijeva od profiliste. Krivično djelo treba posmatrati iz ugla izvršioca, što zahtijeva posebno podešavanje uma, jer će takav nastrani um imati smisla samo za izvršioca. Mora se ući u sferu realnosti i usvojiti izvršiočeva tačka gledišta. Dakle, profilisti nastoje rekonstruisati krivično djelo iz ugla izvršioca i da se stave u njegovu poziciju. Što više čovjek unese sebe u krivično djelo, tj. njegovu psihologu, lakše je da donosi zaključke o njemu. Profilisanje je upravo i nastalo iz potrebe da se dokuče bizarni serijski zločini poput ubistava, silovanja, nemotivisanih podmetanja požara, terorističkih djela, krivičnih djela nastalih iz okultizma i sl. Prilikom izvršenog niza određenih krivičnih djela, jedno od prvih pitanja koje se postavlja je to da li se radi o jednom istom ili o različitim izvršiocima. Odgovor na to pitanje traži se na osnovu profilisanja.¹⁰

U komparativnim analizama koje su proveli Pinizzotto i Finkel (1990.), a koje su imale cilj da pokažu umješnost profilista eksperata, policajaca, psihologa¹¹, studenata i samoprovanih poznavalaca psihologije, a sa istim materijalom i pod istim uslovima, pokazali su da najiscrpnije materijale daju profilisti, tj. izvještaje sa najviše riječi, najviše opisa, informacija, mogućih situacija i sl.

Dakle, savremena kretanja je logično očekivati u pravcu izdvajanja samostalnog instituta kriminalističkog profiliste. Prestaje se na njega gledati kao na kriminalističkog inspektora ili sličnog policijskog službenika koji je godinama iskustva stekao rutinu sklapanja profila. To je osoba koja mora imati visoko obrazovanje, a nerijetko se teži i njihovom naučnom nivou. Profilista mora biti poznavalac psihologije, biologije, antropologije, sociologije, kriminologije, kriminalistike i sl., kako bi mogao ući u srž problema sa naučnog gledišta. To nipošto ne smije biti osoba koja ima samo „dovoljno iskustva“, jer se tada stvari sagledavaju sa laičkog stajališta, odnosno

¹⁰ Kriminal povezan sa narkomanijom nije pogodan za profilisanje jer usljed upotrebe droga dolazi do promjene ličnosti izvršioca. Takođe, profilisanje uglavnom nije pogodno ni za organizovani kriminal, jer ovi zločini teže da imaju bezličan karakter. No i spoznaje o takvim počinocima mogu dati određene naznake koje bi se mogle u određenim crtama povezati sa profilom.

¹¹ Značajno je istaći kako je psihologija osnova za profilisanje počinilaca krivičnih djela. U tom smislu može biti riječ kako o kriminalističkom, tako i o psihološkom profisanju. Ipak, kada se govori o psihologiji, za profilisanje je interesantna tzv. „bihevioristička psihologija“. Ako se osvrnemo na razvoj psihologije, bihevioristi su u psihologiji u temeljili empirizam. Na osnovu empirijskih istraživanja utvrdili su značajke u ponašanju pojedinaca i pojedinih grupa osoba. Proučavanjem osobina ponašanja izvršilaca, krivičnih djela, kriminalistima psiholozi nude nove dimenzije kojima se naglašavaju elementi motivacije za izvršenje krivičnog djela, koji se u određenim situacijama mogu i sakriti od iskusnih kriminalista. Sa druge strane, sagledavajući i izdvajajući određene karakteristike krivičnih djela, moguće je ukazati na profile ličnosti izvršilaca, a time i na osobenosti samog lica mjsta. O „Biheviorističkim“ osobinama kod nas piše N. Korajlić (2008).

nagađa se. Poslije toga dolazi iskustvo, koje je takođe iznimno bitan činilac profilisanja¹².

Iznenadujuće je da npr. postoji jako malo istraživanja koja se bave samim vrstama informacija koje sadrži jedan profil, odnosno od kojih informacija je profilista ekspert sačinio profil¹³. Slično tome, i procesi koji su uključeni u kriminalističko profilisanje imaju začuđujuće malo empiričkih istraživanja. Stoga, treba jako paziti prilikom odabira metoda i načina profilisanja. Niko za sada nije usvojio ni približan standard koliko je npr. potrebno informacija i koje vrste da bi se konstruisao precizan ili što tačniji kriminalistički profil. Dodatno, na sve to, sistematska razmatranja saznanje funkcije uključene u procjenu materijala u nekom datom slučaju, a za konstrukciju kriminalističkog profila je takođe neistraženo područje. Treba razmotriti koje saznanje osobine profilist ekspert treba da koristi kako bi dobio na što većoj vrijednosti izrađenog profila ili koji stepen znanja treba posjedovati kako bi konstruisao kriminalistički profil.

Profilist može biti i stručni konsultant koji ne potiče iz policijske organizacije. Profilisanjem se na sličan način bave pripadnici pregovaračkih timova i u tim slučajevima se profili koriste kao osnova za pregovaračku taktiku u talačkim situacijama. Kada pregovarač pristupa procesu pregovaranja npr. u talačkoj situaciji, on mora postupati temeljno i organizovano. Mora znati sa kakvim tipom osobe pregovara. To takođe mogu biti i grupe sa kojima mora pregovarati. Izrada profila će biti od velikog značaja za postavku njegove taktike pregovaranja. Prvo ga (ili ih) dijeli u organizovane i neorganizovane, razmatra vrijeme i mjesto, odabir prostorije, način kontrole prostora i ljudi, razmatra zahtjeve koje postavlja (kojima uslovljava ili ucjenjuje), zatim prikuplja sve moguće podatke koji su poznati o njemu ili njima i sl. (Kocsis, 2007)

Kako navode Džekson i Bekerian (Jackson and Bekerian, 1997.), profilisti pružaju pomoć u kriminalističkoj obradi¹⁴ na taj način što nalaze odgovore na tri osnovna pitanja: 1) šta se desilo na mjestu kriminalnog događaja? 2) kakav je tip osobe koja je izvršila zločin? i 3) kakve su najverovatnije karakteristike takve osobe? Navedeni autori napominju da ponuđeni odgovori na ova pitanja nikako nisu rješenja slučaja, već korisne informacije u pogledu strategije čitave istrage, u pogledu strukturisanja informacija i u pogledu razumijevanja kriminalnog događaja.

Teoretski pristup izradi kriminalističkog profila

¹² U navedenom treba reći da, kada se govori o iskustvu, ne misli se na laičko iskustvo u praksi tzv. „priučeni kriminalista“, već na iskustvo u primjeni metoda navedenih naučnih disciplina u kriminalističkim istragama.

¹³ Više o ovome u R. N. Kocsis (2006), *Criminal Profiling, principles and practice*.

¹⁴ U anglosaksonskoj literaturi koristi se pojam istraga, međutim, s obzirom na stadijum kada se primjenjuje pružanje usluga profilista, u našim jezicima je primjerenije koristiti termin i postupke koji su proizvod naše kriminalističke prakse, a to je kriminalistička obrada.

R. Hazelwood i W. A. Bruggess (1995.) smatraju da izrada profila nepoznatog izvršio- ca počiva na dva načina: pripovjedačkom i identifikacionom. Izrada identifikacionog profila obavlja se samo na osnovu činjenica, bez da se analizira čitav predmet, dok pripovjedački pruža više detalja i omogućava kriminalisti da lakše dođe do neophodnih zaključaka.

Za izradu tzv. psihološkog profila, odnosno kriminalističkog profila po rasteru FBI-a, uključuju se indikatori sa manjom učestalošću, te mu tako uslovljavaju i manju vrijednost (Herbot, 1999). Međutim, treba naglasiti da se u težnji otkrivanja nepoznatog izvršio- ca, još uvijek traga za izradom idealnog profila. Tako se mogu primijetiti osporavanja kriminalističkog profilisanja sa jedne strane od pristalica psihološkog profilisanja, a sa druge strane od pristalica empirijskog profilisanja. S tim u vezi, S. Herbot (1999.) nudi metodu izrade profila empirijskim putem. Iako R. R. Hazelwood i W. A. Bruggess (1995.) navode da profilisanje koje su primijenili u FBI-u nije psihološko, već kriminalističko, ne može se oteti utisku da dominiraju mnogi psihološki elementi. Prema već spomenutom S. Herbotu (1999.), prednost empirijskog profilisanja nad kriminalističkim profilisanjem (mada autor spominje psihološko profilisanje u smislu FBI profilisanja, a ovdje je već jasno da je riječ o kriminalističkom profilisanju), u vjerovatnoći uspješnosti izrade profila, koja se može izraziti u konkretnim brojkama. Empirijskim profilisanjem moguće je izvršiti komparaciju velikog broja izvršilaca. Konfrontirajući se teorijom kriminalističkog profilisanja, S. Harbot dalje tvrdi da se za ovaj oblik profilisanja ne mora posjedovati specifično znanje iz psihologije, već ga može izraditi i svaki policajac. Za izradu empirijskog profila služe izvještaji i zapisnici sa lica mjesta, saslušanja, optužnice, presude i nalazi psihološkog vještačenja. Ukupni podaci se klasifikuju u određene kategorije. Temelj za potragu čine isključivo podaci objektivne učestalosti osobina koje je bilo moguće utvrditi u značajnom broju. Informativni razgovor je isključen iz ovih elemenata, jer ga nije moguće evidentirati kao indikator. Zato se koristi učestalost osobina. Ipak, empirijski profili, iako se čini jednostavnim za primjenu, bazira se na statističkim pokazateljima, indikatorima i vjerovatnoći. Stoga, ovaj oblik profilisanja se ne može uzeti kao 100 % siguran. Međutim, značajno je istaći da S. Herbot (1999.) navodi da u obradu lica treba uzeti svako lice čiji se profil poklapa sa 70 % vjerovatnoćom. Međutim, sa druge strane R. R. Hazelwood i W. A. Bruggess (1995.) ističu da se uspješnost kriminalističkog profilisanja koje zastupa FBI popela na 77 %. Ipak, treba reći da se oba pravca slažu da je kriminalističko profilisanje više subjektivno nego objektivno i da više predstavlja umjetnost nego nauku, ali treba dodati i isto tako dobar alat u rukama kriminaliste, nego što bi to bilo da se zamisli neko magično rješenje krivičnog djela. Iako nije bez smisla, pitanje je pogrešno postavljeno. Profilisanje nije nauka, već ono mora da se oslanja na naučna saznanja iz više oblasti. To su psihologija, psihijatrija, kriminologija, medicina i dr. Profilisanje predstavlja tehniku, skup postupaka usmjerenih na ostvarivanje određenih ciljeva. Način na koji će se ti ciljevi ostvarivati i način na koji će se primjenjivati naučna znanja o ljudskom ponašanju u izvjesnoj mjeri zavisiće od ličnosti profiliste.

Samo profilisanje, kada se logički posmatra, kriminalisti može da uštedi mnogo vremena provedenog u lutanju postavljajući različite verzije, jer izrada profila izvršioca fokusira rad kriminalista u određenom pravcu. Slično razmišljaju i R. R. Hazelwood i W. A. Brugess (1995.), a i Herbot (1999.) se slaže da profil ne može poslužiti kao dokaz, već kao dokaz može poslužiti samo kriminalističko dokazivanje. Profilisanje nije namijenjeno identifikaciji lica, već tipa ličnosti, odnosno profilisanje upućuje, a ne dokazuje. R. R. Hazelwood i G. S. Michaud (2002.) ispravno, na bazi vlastitog iskustva, konstatuje da, kriminalisti rutinski otkrivaju i identifikuju izvršioce krivičnih djela koji su poznavali žrtvu, koji žive u žrtvinoj blizini, koji su imali pristup licu mjesta, ali nisu imali navodno ništa sa krivičnim djelom. Dok je rješavao teške slučajeve ubistava sa seksualnim elementima, Hazelwood je uočio da su neki od izvršilaca veoma nespretni te da ih je relativno lako identifikovati i kasnije uhvatiti. On je utvrdio da ove ubice imaju ispodprosječne intelektualne sposobnosti i slabe socijalne vještine. Ove ubice vode usamljenički život, imaju niže obrazovanje i rade slabo plaćene, jednostavne poslove. Mogu biti mentalno zaostali ili psihotični. Njihovi zločini su uglavnom usmjereni na rođake, prijatelje ili poznanike; vrše ih pod uticajem droge ili alkohola, iz bijesa ili strasti. Oružje mu je najčešće prigodno, nalazi ga na mjestu izvršenja i ne trudi se da ga sakrije, a to se odnosi i na ostale tragove. Zločine vrši blizu mjesta stanovanja ili zaposlenja. Međutim, ukoliko nije uhvaćen i ima izvjesne sposobnosti za učenje, on može postati oprezan i razviti se u organizovanog izvršioca. Na ovo se nadovezuje konstatacija, da kriminalisti zapadaju u nevolje kada je u pitanju nepoznati izvršilac. Uvijek je prisutna dilema kako početi. Organizovani izvršioци imaju veće intelektualne sposobnosti i socijalno su adekvatni. Obično su u braku i imaju porodicu. Imaju bolje obrazovanje i rade bolje poslove. Svoje zločine planiraju, imaju spremno oružje i pomoćnu opremu (kono-pac, masku, lažne registarske tablice i dokumenta, itd.). Tijelo žrtve obično premještaju na drugo mjesto, uništavaju tragove zločina, itd. Da bi izvršio zločin, u stanju je da prelazi veće razdaljine. Ove ubice su po pravilu psihopate. On ide još dalje i čistom logikom tvrdi: „Što je zločin složeniji, zločinac je inteligentniji“ (Hazelwood, 2001, str. 90).

Tipologija na organizovane i neorganizovane izvršioce je stručnjacima iz FBI-a, a kasnije i njihovim kolegama iz drugih zemalja bila pomoćno sredstvo u istragama jer je mogla biti primijenjena na razne vrste ubistava. Ona je imala ulogu sredstva za profilisanje zato što je, nakon svrstavanja krivičnog djela u djelo počinjeno od organizovanog ili neorganizovanog tipa izvršioca, bilo moguće tražiti određenog izvršioca čime se istraga sužavala i usmjeravala.

Takođe, krivično djelo ne rasvjetljava, a još manje rješava profilisanje, već preduzima kriminalističke procedure. Stoga, ispravno je konstatovati da je profilisanje u ovom kontekstu sastavni dio kriminalističke nauke koji sistemski spada u kriminalističke metodike, te se stoga može govoriti o kriminalističkom profilisanju.

U svrhu izrade profila treba znati da se ljudsko ponašanje ne može kategorisati u posebne grupe koje bi se mogle koristiti u slučajevima npr. silovanja. Međutim,

moguće je analizirati ponašanje izvršioca krivičnog djela silovanja tokom njegovog napada i moguće je opisati tip individue koja je izvršila krivično djelo. Profil treba da opiše izvršioca kao što bi to učinili oni što ga znaju. Dakle, proces profilisanja predstavlja razmišljanje o slučaju (misli se na krivični događaj) i svim njegovim konstitutivnim elementima na sasvim poseban način, odnosno na način da se izbjegava razmatranje onih mogućnosti koje se prve nametnu.

Pri izradi svakog profila izvršioca krivičnog djela silovanja polazne informacije se dobiju na dva načina: izjavom žrtve i analizom mjesta događaja, odnosno uviđanjem. Prilikom uzimanja izjave od žrtve, od neprocjenjivog značaja za izradu profila je žrtvin opis ponašanja izvršioca za vrijeme trajanja silovanja. Takođe, proučavanje žrtve treba da se zasniva na prikupljanju podataka: a) ko je žrtva, b) kakva je ličnost, c) kakve su joj osobine, d) kakve su joj navike, e) kakva su joj zanimanja i interesi, f) kakav joj je životni stil, g) kakva joj je seksualna prošlost, h) čime se profesionalno bavi (zanimanje) te i) da li pripada grupi naročitog rizika. Analiziranje poznatih činjenica o krivičnom djelu predstavlja drugu fazu profilisanja, da bi se došlo do spoznaja o motivima krivičnog djela i samim tim predstave o profilu kriminalne ličnosti izvršioca. Ponašanje izvršioca lakše se posmatra ako se ono gleda kao dio sistemskog obrasca.

Za izradu kriminalističkog profila izvršioca treba početi od savjesne obrade lica mjesta na kojem se događaj desio i na kojem se nalaze tragovi, kriminalističko – psiholoških i policijskih spoznaja, iskustava intuicije i logičkog zaključivanja.

Kriminalističko profilisanje kod krivičnih djela nasilja i nasilničkog kriminaliteta ima zadatak da otkrije i fiksira identifikacione karakteristike i osobine nepoznatih izvršilaca. Profilisanje je sastavni dio kriminalističkih procedura koje u sebi uključuje i psihološke procedure profilisanja kroz tipologiju izvršilaca (koja je objašnjena u prvom dijelu rada) i sa prilagođavanjem terminologije kriminalističkoj nauci. Time se psihološki profil odvaja od „kriminalnog ličnog profila“. Imajući u vidu navedeno, R. R. Hazelwood i W. A. Bruggess (1995.) navode da u osnovi pripremanje profila sadrži tri osnovna elementa (Hazelwood, Bruggess, 1995.):

1. na osnovu ponašanja žrtve ili po zatečenom stanju na mjestu događaja, određuje se ponašanje koje je moglo uticati na izvršioca;
2. analiziranje ponašanja u nastojanju da se odredi motiv koji je doveo do napada;
3. ustanovljavaju se karakteristike i osobine lica koja mogu izvršiti krivično djelo na takav način i koji objašnjava motivacioni faktor pokrenut ponašanjem;

Ključni dio posla predstavlja kreiranje ili sastavljanje profila. Njegova procedura je principijelno konstantna. Autori se, može se reći, pomalo razlikuju u proceduralnom pristupu kreiranja profila izvršioca, ali je suštinski riječ o istim aktivnostima koje zahtijeva sastavljanje jednog profila. Tako, R. R. Hazelwood i G. S. Michaud (2002.) govore o četiri faze sastavljanja profila, dok R. K. Ressler et Al. (1992.) govore o pet

osnovnih faza i jednoj dodatnoj. Ako se pri tome posmatraju komparativno faze profilisanja oba autora, može se konstatovati da 1) u prvoj fazi, Hazelwoodovo utvrđivanje svih značajnih činjenica je isto što i Resslerovi ulazni podaci, dalje 2) u drugoj fazi, Hazelwoodovo formiranje određenog mišljenja prema onome što se dogodilo jeste istoznačno Resslerovoj fazi donošenja odluke, 3) rekonstrukcija slijeda događaja (pri tome se ne misli na klasičnu rekonstrukciju u smislu odredbi krivičnog procesnog prava, već se misli na misaonu rekonstrukciju) prema Hazelwoodu predstavlja fazu koju Ressler naziva Evaluacija krivičnog djela te 4) prema Hazelwoodu je određivanje koja je vrsta lica mogla izvršiti to krivično djelo na takav način i iz tih razloga, a prema Ressleru i saradnicima ova faza nije ništa drugo nego jednostavno sastavljanje profila. Prema Ressleru i saradnicima (1992.), postoje još dvije faze: istraga i lišavanje slobode. Međutim, navedene dvije dodatne faze o kojim autori govore ne mogu po našem mišljenju biti sastavni dio procesa profilisanja. Ipak je riječ kako o operativnim i procesnim radnjama koje se sprovode prilikom operativnih provjera određenog kruga osumnjičenih, tako i o istražnim radnjama koje se provode prema tačno određenom osumnjičeniku. Sastavni dio ovih radnji mora biti lišavanje slobode, te stoga ga R. K. Ressler i saradnici i ne uvrštavaju direktno u proces profilisanja.

Već u prvoj fazi kao ulazni podaci, odnosno utvrđivanje činjenica vezanih za krivično, predstavljaju rezultate uviđaja, vještačenja, tjelesnog pregleda, policijske izvještaje, fotografije, rezultate razgovora sa žrtvom, viktimološke podatke o žrtvi i sl. Pojašnjavajući i uprošćavajući navedene faze, vidi se da je riječ o dobijanju odgovora na četiri zlatna pitanja kriminalističke nauke: šta?, zašto?, kako? i ko?. Na pitanje „zašto?“ za profilistu se postavlja mnogo potpitanja istog karaktera „zašto?“. Dakle nije samo riječ o motivu, kao što to govori 9 „zlatnih“ pitanja kriminalistike. Na primjer, postavljaju se pitanja u smislu: zašto je izvršilac izabrao baš tu žrtvu? , zašto je je koristio to sredstvo izvršenja? , zašto je izabrao to mjesto izvršenja? , zašto je baš na taj način došao do mjesta izvršenja? , zašto je primijenio taj oblik sile? , zašto postoje ili ne postoje odbrambene povrede? i sl. Dok se dobijaju odgovori na pitanje zašto? , već se počinje paralelno razvijati treća faza rada, kada se postepeno rekonstruišu sekvence događaja i ponašanja, kako izvršioca tako i žrtve. Kako se dobijaju odgovori postavljeni u drugoj fazi zapažaju se faktori koji upućuju na razvoj događaja. Četvrta faza na kraju zahtijeva mnogo rada krim – profiliste i dobijanje odgovora na sva pitanja iz prethodnih faza. Međutim, zašto je bitno istaći Resslerovu (1992.) dodatnu šestu fazu, odnosno lišenje slobode kao značajnu? Kada se osumnjičeni liši slobode, tada profilisti kao i svi učesnici u postupku provjeravaju podudarnost ishoda profilisanja sa različitim etapama izgradnje profila, te donose konačan sud o uspješnosti navedenog posla. Prema tome, bez obzira na format koji se primjenjuje u teoriji, u praksi kriminalistički profil izvršioca krivičnog djela obavezno mora da sadrži sljedeće: sve prateće informacije, pol, dob, bračno stanje, hobi, moguću marku automobila, istoriju prekršaja i krivičnih djela, informacije o mjestu prebivališta ili boravka, vezu žrtva – izvršilac, temperament, inteligenciju, nivo obrazovanja, emocionalnu privrženost, patološke karakteristike ponašanja, sposob-

nost interakcije u društvenu zajednicu, sposobnost za seksualne dijaloge, a u mješovitim sredinama po rasi i samu rasu.

Drugi istaknuti pristup u profilisanju čini David Canter kod koga empirijska istraživanja čine istaknuto mjesto. Canter je izabrao jedan postupak multidimenzionalnog skaliranja čiji se rezultati na pojednostavljen način mogu prikazati na dvodimenzionalnim grafikonima. Analize tih grafikona pokazivale su određene „teme“ u ponašanju izvršilaca. Kada je riječ o silovateljima, na primjer, došlo se do zaključka da u pogledu odnosa izvršioca i žrtve postoje tri vrste obrasca ponašanja. To su: odnos prema žrtvi kao sredstvu, kao objektu i kao ličnosti (Canter, 1994). U odnosu prema žrtvi kao sredstvu, seksualno nasilje je u funkciji ispoljavanja bijesa. Kada žrtva ima ulogu objekta, izvršilac ispoljava potpunu kontrolu da bi dobio ono što želi, a u slučaju odnosa prema žrtvi kao prema ličnosti, izvršilac ispoljava pseudointimno ponašanje pokušavajući da uspostavi prislan kontakt sa žrtvom.

U procedurama kod analize profila izvršioca, treba reći da je prvo potrebno odrediti kategoriju izvršioca, a zatim pristupiti daljnjem analiziranju kako bi se otkrio motiv napada. Analiza izvršioca započinje, što je i logički, utvrđivanjem da li je riječ o organizovanom ili neorganizovanom izvršiocu. Da bi se dobio odgovor na pitanja kako određeno lice može izvršiti krivično djelo, kako ga može prikriti, koja se vrsta istraživačke strategije može preporučiti u odnosu na nepoznatog izvršioca, ili koja se vrsta strategije može preporučiti u odnosu na određenog izvršioca ili za posebnu vrstu slučaja, R. R. Hazelwood i S. G. Michaud (2002.) navode kako je njihov tim razvio tehniku „indirektne procjene karaktera“ (IPA). Za tehniku indirektne procjene karaktera treba prikupiti sve moguće informacije do kojih se može doći o određenom licu u smislu da se identifikuje njegova snaga i njegove slabosti. Onda zbrajajući i analizirajući te informacije sa spoznajom o kriminogenom ponašanju, mogu se razviti strategije postupaka organa gonjenja.

Poslije upoznavanja sa licem mjesta i analiziranjem tragova i predmeta sa lica mjesta, nepohodno potrebno je da se kriminalisti fokusiraju na žrtvu, kako bi proces profilisanja nepoznatog izvršioca tekao što bolje i preciznije.

U analizi ubistava, Canter i njegovi saradnici su pošli od teorijske podjele ubistava na instrumentalna i ekspresivna. U pitanju je bila Fešbakova (Feshbach, 1964.) podjela agresije na instrumentalnu, koja je usmerena na dolaženje do nekog cilja kao što su novac ili teritorija i hostilnu (ekspresivnu) agresiju, koja je posljedica frustracije i snažnih osjećanja, poput bijesa, ljubomore ili gnjeva. Zaista, statističke obrade su pokazale da prilikom izvršenja ubistava postoje ovakva ponašanja koja mogu da se dodatno analiziraju.

Za razliku od FBI-og pristupa, Canterov pristup profilisanju je pretežno empirijski. On je metodološki utemeljen, što znači da ima dobru naučnu podlogu. Iako su FBI profilisti, a kasnije i profilisti iz drugih zemlja u svom praktičnom radu široko koristili podjelu ubistava na organizovana i dezorganizovana, Canter je u jednom svom radu

pokazao (Godwin and Canter, 1997.) da ova podjela nema naučno opravdanje. On je sa svojim kolegama vršio studiju na 100 krivičnih djela serijskih ubica, kako bi testirao FBI-ovu tezu o organizovanim i neorganizovanim izvršiocima. Njihove temeljno provedene studije pokazale su da su svi izvršioc krivičnih djela skoro podjednako organizovani.

Tako njegova studija predlaže podjelu serijskih ubica u kategorije bazirane na načinu na koji su ti izvršioc ostvarivali interakciju sa svojim žrtvama: kroz seksualnu kontrolu, sakaćenje, smaknuće ili ih gledajući kao plijen. On takođe tvrdi da je ovakvo istraživanje, koje koristi statističke tehnike psihologije kako bi grupisale zajedno tipove ponašanja izvršilaca, jedini način da se razvije naučno odbranjivi i opravdani opisi i klasifikacije izvršilaca.

Neki autori, poput Tarvija (Turvey, 2003.) na nespretnan način profilisanje dijele na „induktivno“ i „deduktivno“. Pod induktivnim profilisanjem on podrazumijeva primjenu određenih pravilnosti o karakteristikama izvršilaca do kojih se došlo na induktivan, empirijski način. Na primjer, ako se zna da su serijske ubice uglavnom bijelci, onda u nekom novom slučaju kada je izvršilac nepoznat može da se zaključi da je on bijelac. Pod deduktivnim profilisanjem Tarvi podrazumijeva donošenje zaključaka o karakteristikama izvršioca na osnovu podataka o konkretnom krivičnom djelu. Podaci se odnose na fizičke dokaze i na ponašanje izvršioca u vezi sa krivičnim djelom. Ovdje se radi o neopreznoj upotrebi logičkih termina. Oni se vjerovatno upotrebljavaju da bi se napravila razlika između profilista koji donose sudove samo na osnovu induktivnih generalizacija i onih koji svaki novi slučaj shvataju kao jedinstvenu pojavu pokušavajući da na osnovu njenih sačinitelja donesu sudove o izvršiocu. Problem na koji je Tarvi u podjeli profilisanja naišao svakako postoji i mnogo je dublje prirode.

Problem nomotetskog spram idiografskog ima svoje implikacije i za oblast profilisanja izvršioca. Pitanje je da li je dovoljno analizirati podatke o načinu izvršenja krivičnih djela iz policijskih ili sudskih izvora i na osnovu toga donositi zaključke o novim krivičnim djelima njihovim podvođenjem pod uočene pravilnosti. To svakako može da bude korisno, ne u smislu spektakularnog rješenja složenih zločina, nego u smislu usmjeravanja istrage. Međutim stvar se ne završava sa analizama kriminalnih događaja i mehaničkoj primjeni rezultata na nove slučajeve. To bi bilo isto kao kada bi se u kliničkoj psihologiji donosili zaključci o klijentu sa psihičkim teškoćama samo na osnovu upotrebe testova, bez ikakvog dijagnostičkog intervjua. Stvar je slična u profilisanju. Da bi taj proces imao smisla, profilista treba da osim naučnog pristupa ovom problemu bude i praktičar koji će učestvovati u operativnom radu i raspolagati sa svim saznanjima do kojih se došlo u toku istrage. Samo na taj način će profilisanje biti potpuno. Naučna analiza i empirijska istraživanja sami po sebi nisu dovoljne za profilisanje – potrebne su informacije o konkretnom slučaju jer se time opšta saznanja prilagođavaju aktuelnim potrebama rasvjetljavanja teških krivičnih djela. Uzgred, jedan od problema sa kojim se profilista susreću u svakodnevnom radu je taj da ne dobijaju potpune informacije o činjenicama i okolnostima u vezi sa

izvršenjem krivičnog djela. S druge strane, pokušaji praktičara da vrše kriminalističko profilisanje bez poznavanja psihologije i srodnih disciplina biće nepotpuni i manjkavi. Potrebno je napraviti stvaralački spoj između nomotetskog i idiografskog pristupa.

Proučavanje i značaj načina izvršenja (modus operandi) krivičnog djela i „potpisa“ izvršioca

Prilikom istraživanja, npr. krivičnih djela silovanja, govoriti o istraživanju i proučavanju mjesta događaja kroz uviđaj ne bi imalo svrhe ako se u te aktivnosti ne bi moglo uključiti i proučavanje načina izvršenja¹⁵. Način izvršenja može se definisati kao način činjenja određene radnje kojoj je rezultat određena posljedica koja ga karakteriše. Kritički osvrt u analizi mjesta događaja rezultuje korelacijom koja povezuje slučajeve zbog sličnosti u *modus operandi*, odnosno načinu izvršenja. Međutim, kako ističu J. E. Douglas i C. Munn (1992.), da bi se analizirao *modus operandi*, potrebno je utvrditi šta utiče na izvršioca da upravo koristi određeni *modus operandi*, koje ga okolnosti karakterišu, da li je statičan ili dinamičan. Cilj kriminalnog ponašanja podrazumijeva da se za njegovo izvršenje preduzme najučinkovitiji *modus operandi*. Prema J. E. Douglas i C. Munn (1992.) *modus operandi* nije ništa drugo nego učeno ponašanje koje je dinamično i popustljivo. *Modus operandi* razvija izvršioce i njihovo iskustvo i povjerenje tokom vremena. Oduvijek je postojala težnja različitih izvršilaca kako doći do savršenog krivičnog djela. Na primjer, kod krivičnog djela silovanja koja preduzimaju organizovani izvršioци, način upotrebe sile, odnosno fizičke prinude, da se sakrije krivično djelo i ne otkrije izvršilac kulminiralo je upotrebom droga za silovanje. Usavršavanje *modusa operandi* razvija se iz vlastitih grešaka izvršilaca, što je osobina inteligentnih ili bar prosječno inteligentnih izvršilaca, jer greške vode njihovom otkrivanju i lišavanju slobode. Žrtve takođe utiču na *modus operandi*. Ako izvršilac krivičnog djela ima problem da savlada otpor žrtve, on će modifikovati svoj *modus operandi* kako bi žrtva ostala pod kontrolom i njegovom dominacijom. Ako su mjere blaže upotrebe sile ili korišćenja priručnih sredstava neefikasne, izvršilac se odlučuje na sve veći stepen prisile, koja na kraju može završiti ubistvom. Dakle, *modus operandi* je dinamičan i stalno se reoblikuje, čak i u fazi izvršenja krivičnog djela.

Na *modus operandi* uopšte kod krivičnih djela, nadovezuje se tzv. „potpis“ ili „podsjetnica“ izvršioca. Riječ je o elementu kriminalnog ponašanja, o jedinstvenom i integralnom dijelu ponašanja izvršioca, zanemarujući tako aktivnosti koje neumitno utiču na način izvršenja krivičnog djela. Potpis izlazi iz kruga krivičnog djela i rezultat

¹⁵ Za izradu profila nepoznatog izvršioca krivičnog djela silovanja, potrebno je poznavati da se kao izvršioци grupnih silovanja često javljaju narcisoidna lica, mlađa punoljetna lica, lica nesposobna za uspostavljanje međuljudskih relacija iz kojih može proizaći normalan polni odnos ili s njim izjednačena polna radnja. Grupna silovanja sa elementima okrutnosti i ponižavanja mogu izvršiti tzv. sadistički neurotici skloni grupnim orgijama, stariji maloljetnici i mlađa punoljetna lica, sa manje ili više izraženim osjećajem manje vrijednosti koji u seksualnom deliktu traže određenu kompenzaciju (Singer, 1994).

je nezadovoljavanja potreba izvršioca samim izvršenjem krivičnog djela. Može se reći da je riječ o obliku rituala. Kako ispravno konstatuju J. E. Douglas i C. Munn (1992.), izvršilac za sobom ostavlja elemente individualnosti koji se očituju u „potpisu“, odnosno „podsjetnici“. Mjesto događaja otkriva lične osobine izvršioca, a izvršilac svoje lične osobine prenosi na mjesto događaja dok se zločin ne izvrši. Izvršilac silovanja npr. svoj „potpis“ ostavlja primamljivim radnjama, manipulacijama, kontrolom verbalne, fizičke ili seksualne faze napada. Elementi „potpisa“ mogu biti izuzetno vulgaran jezik, nanošenje verbalnih uvreda prema žrtvi, zahtijevanje od žrtve da mu potvrdi da je dobar i snažan u seksu (pod prijetnjom oduzimanja života). Treba imati u vidu da, kao i u rukopisu, „potpis“ ostaje stalna i trajna osobina svakog izvršioca i za razliku od *modus operandi* (*MO*), nikad se ne mijenja. Pokazivanje potpisa ne uključuje uvijek iste lokacije njegovog manifestovanja radi neočekivanih reakcija žrtve. Potpis izvršioca je uslovljen njegovom psihodinamikom koja referiše na način na koji svijest i podsvijest djeluju kod njega, zatim emocije i želje u određivanju ličnosti i motiva. Tako, kada se krene sa profilisanjem, moramo se prihvatiti da nisu svi izvršioci isti i da oni imaju svoju prošlost, shvatanja, emocije, potrebe, odnosno uopšte različit bio – psiho – socijalni profil. Prema Turvey (2008.) značajnim „potpisima“ se smatraju: 1. uzimanje više vremena nego što je potrebno da bi se izvršilo krivično djelo (više od funkcionalnog djelovanja *MO*), 2. Nepotrebne radnje za počinjenje krivičnog djela, 3. krivično djelo uključuje izraz potreba i emocija, 4. može uključivati i izraz fantazija.

Postoje i značajna ograničenja u vezi sa „potpisom“ koja se moraju razumjeti. Mnogi serijski izvršioc krivičnih djela nemaju potrebu da uključuju u počinjenje lične emotivne doživljaje koji se razlikuju od njihove ličnosti. Dalje, uprkos različitosti izvršiočevog „potpisa“, koji je rezultat mnogih varijabli koje utiču na proces razvoja čovjeka, nije dobro tvrditi da su dva mjesta zločina povezana „potpisom“ i psihološki identična.

Problem za profiliste predstavlja razlikovanje *MO* i „potpisa“. On se ogleda u tome što i potrebe „potpisa“ i potrebe *MO* mogu biti ispunjene istim ponašanjem na mjestu krivičnog djela. Teoretski, izvršiočev *MO* je metod koji je korišten da se izvrši krivično djelo, a motiv je razlog za izvršenje krivičnog djela, dok je „potpis ponašanja“, forma koja zadovoljava izvršiočeve emocionalne i psihološke potrebe i on je tipičan, ali ne i obavezan za potpuno izvršenje krivičnog djela.

U povezivanju slučajeva, *modus operandi* i potpis igraju značajnu ulogu, naročito kod serijskih izvršilaca i povratnika. Ipak, obično se prvo krivično djelo razlikuje od kasnijih. Kako konstatuju J. E. Douglas i C. Munn (1992.), ritual se može mijenjati, ali tema uvijek ostaje ista.

Kada se utvrde bitne karakteristike načina izvršenja djela i kada se u konačnici provjere kroz operativne baze i sl., moguće je krenuti u proces profilisanja. Važno je da se odrede konstrukcija motiva, ličnost i ponašanje.

Baza podataka može biti iznimno važan dio profilisanja. Zapravo, baza podataka načina izvršenja je nastala iz potrebe da se slučajevi rješavaju u što kraćem roku, odnosno kako bi se imala evidencija karakteristika izvršenja krivičnog djela ne bi li se došlo što lakše do nepoznatog izvršioca. Brent E. Turvey (2008.) u svom djelu *Criminal profiling* govori o važnosti *MO* baza podataka i kaže da one služe za:

- povezivanje slučajeva *MO* po nepoznatim učiniocima;
- identifikaciju osumnjičenih poređenjem već poznatih načina izvršenja sa činjenicama *MO* iz neriješenih slučajeva;
- rutinsku provjeru *MO* uhapšenih lica sa činjenicama *MO* iz neriješenih slučajeva;
- razvoj tragova koji trebaju usmjeriti istragu ili otkrivanje identiteta osumnjičenog u neriješenim slučajevima po svojstvima akumuliranja *MO* informacija;
- prioritetnost ili eliminaciju osumnjičenih i
- rasvjetljavanje neriješenih slučajeva.

Izvršiočev način izvršenja je u njegovoj funkcionalnoj prirodi. To je skup stečenih ponašanja koja se mogu razvijati i evoluirati vremenom. To se dešava sa izvršiočevim porastom iskustva, sofisticiranošću i samopouzdanjem. Ipak, treba biti oprezan, način izvršenja je pogodan promjenama i modifikaciji, a sa druge strane kako navode Korajlić i Mharemi (2011.), osumnjičene nikad ne treba eliminisati samo zato što se njihov poznati način izvršenja ne uklapa u krivično djelo koje se istražuje. Takođe, ovaj proces može biti i degradirajući i izvršilac vremenom postaje manje stručan i vješt, što se dešava usljed narušavanjem njegovog mentalnog zdravlja (Turvey, 2000). Isti autor u svom kasnijem djelu iz 2008. godine tvrdi da ponašanje u *MO* ima tri glavne svrhe, koje treba da posluži (ili da ne posluži) izvršiocu pri izvršenju krivičnog djela (Turvey, 2008):

1) **Zaštita izvršiočevog identiteta** (npr. nošenje maske tokom pljačke banke, pokrivanje očiju žrtve u toku silovanja, nošenje rukavica prilikom krađe, obijanja i sl., ubijanje svjedoka, čišćenje mjesta izvršenja krivičnog djela i sl.),

2) **Uspješno izvršenje krivičnog djela** (npr. određivanje i izdvajanje žrtve, korišćenje perfidnosti da bi se utišala žrtva, korišćenje oružja da bi se kontrolisala žrtva, sastavljanje liste potencijalnih žrtava uz pomoć prikupljenih informacija, korišćenje vatrenog oružja za lišavanje života žrtve i sl.),

3) **Pospješivanje bijega izvršioca** (npr. korišćenje ukradenog vozila za izvršenje krivičnog djela, uništavanje vozila nakon izvršenja krivičnog djela, i vezanje žrtava kako bi spriječili njihov bijeg i smanjili njihova nastojanja da dobiju pomoć).

Kod načina izvršenja postoji i jedan problem koji se uvijek mora uzimati u obzir prilikom profilisanja. Kod izvršenja krivičnih djela postoji skoro uvijek onaj faktor

koji izvršilac nije mogao predvidjeti u svom planiranju izvršenja krivičnog djela. On se u naučnoj i stručnoj literaturi naziva X faktor. To je neočekivan uticaj koji može poremetiti ponašanje na mjestu događaja tokom izvršenja krivičnog djela. Pod uticajem stvarnosti izvršenja krivičnog djela, mjesto izvršenja, oružje/oruđe, neočekivani svjedoci, žrtvina spremnost (odnosno žrtvin adekvatan odgovor), neefikasan metod ubijanja žrtve koji rezultuje njenim neplaniranim preživljavanjem ili usmrćenjem, kvar na automobilu planiranom za bijeg ili izvršenje krivičnog djela, nepoznatost sa novitetima lokacije na kojoj se odlučio izvršiti krivično djelo i sl., mogu u potpunosti da promijene način izvršenja krivičnog djela i tako naruše izvršiočev *modus operandi* koji će profilista koristiti u izradi profila.

Prisustvo X faktora može natjerati izvršioca krivičnog djela da improvizuje ili da učini ishitreno povlačenje koje rezultuje ometenim/nepotpuno izvršenim krivičnim djelom ili potpuno pogrešno izvršenim krivičnim djelom od planiranog (situacija kada za izvršioca krene po zlu).

Nepotpuno izvršeno krivično djelo je ono koje ne sadrži dovoljno *MO* ponašanja kako bi se izvršilo krivično djelo. Nepotpuno krivično djelo može uključivati potpunu odbranu žrtve od napada, tako da napadač bude zatečen i naglo napusti mjesto napada ili žrtva može sebi napraviti dovoljno prostora da napusti mjesto napada. Tu je i situacija da naiđu svjedoci koji će prouzrokovati prekid planiranog napada i uzrokovati izvršiočevo povlačenje od planiranog napada i sl. U svakom slučaju događaj neće uključivati ukupan mogući potencijal izvršiočevog *MO* ponašanja i stoga će biti nepotpun.

Potpuno pogrešno izvršeno krivično djelo je ono koje sadrži nenamjerena, neplanirana *MO* ponašanja, koja povećavaju izvršiočev rizik. Kada radnja izvršenja krene naopako, ona u sebi može sadržavati upotrebu prevelike sile kod izvršioca kada je npr. žrtvina odbrana prenasilna na izvršioca i onda se on odlučuje za pojačavanje snage kako bi povećao kontrolu situacije i tako dolazi do npr. davljenja žrtve i njene smrti. Ovaj preokret događaja može preusmjeriti istragu o serijskom silovanju u istragu u vezi sa pitanjem ubistva (Turvey, 2008).

Izučavanje i značaj evidentiranih sličnih događaja

Aspekt izučavanja i evidentiranja sličnih kriminalnih događaja predstavlja jedinstven i integralni dio sprovođenja kriminalističkih procedura. Fantazije ili maštanja pojedinih izvršilaca i želja za kopiranjem već izvršenih krivičnih djela, o kojima su izvještavala sredstva javnog informisanja može biti od značaja naročito prilikom izrade profila izvršioca. Očito je želja takvog izvršioca da zavede trag ili da se „poigrava“ sa organima gonjenja, sa jedne i žrtvom sa druge strane. Mogućnost primjene već upotrijebljenih načina izvršenja, npr., odnosi se na psihodinamiku, koja obuhvata mentalne i emocionalne procese podložne ljudskom ponašanju i njegove motivacije. Sličan ili isti *modus operandi* predstavlja naučeno i primjenjivano ponašanje izvršioca, koje mijenja njegovo iskustvo, gradi povjerenje ili postaje uključeno u

javni sistem. Takođe, proučavanje takvih sličnih slučajeva može otkriti sofisticiranost izvršioca. Ako se primijeni analiza sličnih slučajeva, sa slučajem prema povodom kojeg se sprovode kriminalističke procedure, omogućiće se efikasnije traganje i za materijalnim dokazima značajnim za identifikaciju i lociranje izvršioca.

U trenutku kada sprovođenje mjera i radnji kriminalističkih procedura ne daje pozitivne rezultate i ne ispunjava svoj cilj, predmeti kriminalističkih procedura ne smiju biti obustavljeni (iako se u praksi vode kao neriješeni slučajevi). U takvim prilikama, istražni tim kriminalista i tužilaca treba uzeti u obzir razmatranje i analizu sličnih događaja iz prošlosti, te tragati za korelacijama koje mogu postojati u vezi sa tim krivičnim djelom i drugim krivičnim djelom deliktima za koje je od ranije podnesena prijava. Službe koje šablonski sprovode kriminalističke procedure po prijavljenim predmetima ne uviđaju i nemaju mogućnost rasvjetljavanja slučajeva analizom ranijih počinjenih sličnih krivičnih djela. Kada se prethodno iscrpe sve verzije, a rezultat ostane negativan, nameće se potreba analize kako riješenih tako i neriješenih predmeta iz prošlosti sa elementima seksualnog nasilja, kako bi se pokušala otkriti ili pronaći veza sa određenom individuum kao mogućim izvršiocom. Ako veza može biti ustanovljena između prijašnjih kriminalnih aktivnosti i trenutnih kriminalističkih procedura, evidentiranje dokaznih informacija može znatno pomoći u otkrivanju osumnjičenog ili u najmanju ruku pomoći u otkrivanju njegovih kretanja i prelaza iz jednog krivičnog djela u drugo. Dakle, organ postupka, koji sprovodi kriminalističke procedure, trebao bi pregledati sve riješene i neriješene predmete i analizirati iskaze žrtava u pokušaju rasvjetljavanja događaja.

Slični seksualni delikti počinjeni unutar istog geografskog područja su jednostavniji za rasvjetljavanje. Nerijetko kradljivci ili razbojnici prilikom izvršenja svog primarnog delikta prelaze na radnju izvršenja koja se može okarakterisati kao sekundarna. Otkrivanje odnosa između starih slučajeva i posljednjeg neriješenog slučaja može biti otežano s obzirom na nejasnu prirodu sličnosti i nedostatak informacija primarno iskaza žrtava tih delikata. Ako se analizom veze ipak ustanove, tada znatno mogu uticati na ishode kriminalističkih procedura. Time obezbjeđuju dodatne dokazne informacije, kao i informacije o žrtvama, mogućim svjedocima i žrtvama (uključujući geografske informacije).

Kriminalistička obrada nad osumnjičenim koji je lišen slobode te izrada njegove anamneze ponašanja u prošlosti može otkriti vezu koja je prepoznatljiva na prvi pogled. Za iscrpniju kriminalističku obradu u tom trenutku neophodni su iskazi žrtava krivičnih djela počinjenih u prošlosti, kako bi se pretpostavile i usmjerile kriminalističke otkrivačke radnje na otkrivanje mogućih pretpostavljenih sličnosti. U takvim situacijama osobine načina i tehnike izvršenja su često iste uz manje korekcije, kao i metodi odabira žrtava i objekata krivičnih djela. Ipak, može se reći mnogo je važniji naglasak na osnovni napad i vrstu odabira napadačkog dijaloga, koji će postati vidljiv u svim prethodnim kriminalnim aktivnostima osumnjičenog. Žrtve nerado otkrivaju podatke o bilo kojoj vrsti teškog napada ukoliko organi postupka na tome ne insistiraju nenaglašavajući otkrivačko-dokazni značaj tih podataka. Pri

tome je jasno da žrtve žele da izbjegnu dodatnu sekundarnu viktimizaciju i socijalne i porodične posljedice, ili smatraju da je nizak nivo, recimo, seksualnog delikta bio nebitan i nevažan.

Takođe, ovdje treba dodati da je, iz razgovora sa žrtvama prethodnih delikata moguće uočiti određeni model ponašanja i preduzimanja pojedinih radnji određenog izvršioca. Sa druge strane može se primijetiti da pojedini izvršiocima mogu biti svjesni svojih prijašnjih pogrešaka, te se u navednim slučajevima trude da ih isprave, a što dodatno može govoriti o njegovim intelektualnim sposobnostima. Takođe, profil izvršioca može se pretpostaviti i približiti identifikaciji na osnovu mogućnosti prepoznavanja fraza koje koristi u verbalnom obraćanju žrtvama, ali i na osnovu mogućih bioloških tragova koje ostavlja nesvjesno. Emocionalno stanje izvršioca za vrijeme napada, kao i iskustvo u primjeni sile ili prijetnje koju prilagođava otporu žrtve su faktori koji mogu dopuniti sliku o količini nasilja koje ispoljava. To nasilje lako može eskalirati ako se jedan od tih faktora promijeni tokom napada.

Izvršiocima, rekli smo, razvijaju vlastiti modus operandi, koji se može mijenjati tokom vremena, kako delinkventi stiču iskustvo činjenjem krivičnih djela ili udruživanjem sa drugim licima. Kako izvršiocima stiču više iskustva, oni u modus operandi ugrađuju svoje vještine i postaju stručniji.

U svakom slučaju u toku kriminalističkih procedura zahtijeva se otkrivanje okolnosti koje vode do izvršiocevih prijašnjih kriminalnih aktivnosti i metoda koje je koristio za vršenje krivičnih djela koje možda neće biti identične, ali mogu biti dosta slične. Biranje žrtve i objekta napada bazira se na ličnim sklonostima koje se razvijaju tokom vremena. Prema tome, spisi o raznim vrstama krvnih, imovinskih i drugih delikata, trebali bi se pažljivo pregledati zbog bilo kakve sličnosti sa sadašnjim napadima. Riječ je o situacijama kada se napadač posluži nasiljem ili nekim drugim sredstvom kako bi ostvario prvobitni cilj ili kako bi usputno izvršio silovanje, rabojništvo, krađu i sl. Razbojništvo sa usputnim silovanjem ili silovanje prikriveno ubistvom, na primjer, može se činiti jasnim kada se identifikuje, ali prilikom otkrivanja moguće je naići i na određene teškoće. Jedna od takvih teškoća je nedostatak individualnih obilježja u prvobitnom slučaju. Moguće je da žrtve nisu bile prethodno iskrene sa istražiocima ili izvršilac možda nije razvio osobit metod napada na svoje žrtve u to vrijeme.

Moguća je povezanost ranijih napada po teritorijama sa različitim nadležnostima organizacionih policijskih struktura, ali nije moguće dobiti uvid u podatke o predmetima i ući u trag spisima, zbog nepostojanja centralne baze podataka na nivou države, niti postojanja resornog ministarstva koje bi vršilo nadležnosti u takvim situacijama. Prema tome, kao imperativ se nameće ne samo radi rasvjetljavanja krivičnih djela već i drugih krivičnih djela postojanje centralne baze i registra krivičnih djela, izvršilaca i cjelokupnih spisa.

Što istražitelji imaju više podataka u pogledu sadašnjeg napada pod istragom i starijeg napada, više je vjerovatno da će biti u stanju otkriti ili ukloniti korelacije između slučajeva. Vješti kriminalisti koji su stručni u intervjuisanju žrtava napada ubrzaće proces dobijanja što je moguće više informacija, uključujući osjetljive informacije, od žrtve i od svjedoka.

Zaključak

Izrada profila izvršioca u kriminalističkim procedurama obično je produktivna u krivičnim djelima gdje se žrtva i izvršilac prikazuju kao neki oblik psihopatologije u krivičnom djelu. U svakom slučaju, u kojem dostupni dokazi navode na mentalnu emocionalnu i ličnu mentalnu ometenost od strane nepoznatog izvršioca, kriminalistički profil može biti glavni u pokušaju da se kriminalista snabdije adekvatnom informacijom. Međutim, nisu samo „anomalije ličnosti“ ono što se traži kako bi se profilisanje izvršilo. Ako postoje bilo kakvi raniji zapisi ili obavještajni podaci i sl. o životu izvršioca, oni se takođe koriste. Koriste se i pozitivne devijacije poput velikog koeficijenta inteligencije, kao i negativne činjenice da sve što ne postoji takođe može biti adekvatan trag u profilisanju. Doslovno, za kriminalističko profilisanje može poslužiti bilo šta što predstavlja informaciju povezanu na bilo koji način sa izvršiocem, ali to zavisi od pronicljivosti, inteligencije i iskustva profiliste.

Obično se na osnovu rečenog da zaključiti, da se u profilisanju koriste metode čiste dedukcije, od opštepoznatog, ka pojedinačnom koje je individualno nepoznato po svom identitetu, a bazira se na činjenicama krivičnog djela. Isto tako koristi se intuicija i ekstrasenzorna percepcija.

Čini se da se može izvući zaključak, da empirijski profil u osnovi predstavlja temelj za izradu kriminalističkog profila, ali se ne može uzeti kao samostalan metod, iz razloga što određeni kriteriji izvršilaca ne moraju biti zastupljeni u svakoj individui, dok izvršilac ne mora biti predstavnik niti jednog poznatog tipa. Kako drugačije izraditi profil ako se ne poznaju načini izvršenja ili sve druge činjenice koje prate izvršenje krivičnog djela, koje se statistički obrađuju, izučavaju kao pojave, provjerava se njihova vjerodostojnost, te se na kraju kombinuju sa psihološkim elementima i elementima kriminalističke kriminografije, morfologije, fenomenologije i sl. Stoga, kriminalista koji se bavi kriminalističkim profilisanjem treba kao svoje ulazne podatke uzeti u obzir i izjave žrtava, iskaze svjedoka, eventualne iskaze osumnjičenih koji su ih dali policajcu na licu mjesta (u sklopu mjera prve intervencije), izvještaje o prethodnim krivičnim djelima ili prekršajima, kao i kriminalnim aktivnostima izvršilaca. Profilisanje dakle pomaže sprovođenju kriminalističkih procedura.

Sve se mora obraditi do u detalje. Ništa se ne smije propustiti i nikada se ne smije odustati. Činjenice će „progovoriti“ vremenom, stoga treba mnogo strpljenja, čekati informacije, ali i samostalno mnogo istraživati.

Literatura:

1. Bojanić, N. (2007), *Kriminalistička procedura istraživanja kod krivičnog djela silovanja*, Sarajevo, odbranjena doktorska disertacija, Fakultet kriminalističkih nauka,
2. Brente E. Turvey. (2000). *Modus Operandi, Motive, and Technology*, Elsevier, Academic Press, Oxford,
3. Brente E. Turvey. (2008). *Criminal Profiling – An Intro to Behavioral Evidence Analysis*, Elsevier, Academic Press, Oxford,
4. Douglas, J. E., Munn, C. (1992), *Violent Criminal Scene Analysis: Modus Operandi, Signature and Standing*, Quantico, FBI Law Enforcement Bulletin,
5. Hazelwood, R. R., Bruggess, W. A. (1995), *Practical Aspects of Rape Investigation a Multidisciplinary Approach*, CRC Press, Boca Raton, USA,
6. Hazelwood, R. R., Michaud, G. S. (2002), *Dark Dreams*, New York, St. Martin's Press,
7. Hazelwood, R. R., Burgess, A. R. (2009). *Practical Aspects Of Rape Investigation*, CRC Press, Boca Raton,
8. Herbot, S. (1999), *Empirijski profil izvršitelja – raster za obradu seksualno motivisanih i višestrukih serijskih ubojica*, Zagreb, IZBOR, br. 1,
9. Hicks, S. J., Sales B. D., (2006). *The Law And Public Policy Psychology And The Social Science*, American Psychological Association, Washington, DC,
10. Kocsis, R. N., (2006). *Criminal Profiling – Principles and Practice*, Humana Press, New Jersey,
11. Kocsis, R. N. (2007). *Criminal Profiling – International Theory, Research and Practice*, Humana Press, New Jersey,
12. Kocsis, R. N., (2009). *Serial Murder and the Psychology of Violent Crimes*, Humana Press, New Jersey,
13. Korajlić, N. (2008), *Kriminalistička metodika*, Sarajevo, Fakultet kriminalističkih nauka,
14. Korajlić, N., Muharremi, D. (2011), *Heuristička kriminalistika*, Travnik, Pravni fakultet Kiseljak,
15. Modly, D., Korajlić, N. (2002), *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, Cenatr za kulturu i obrazovanje,
16. Ressler, K. R. et al. (1992), *Sexual homicide patterns and motives*, New York, The Free Press,
17. Simon, R. I. (2008). *Bad Man Do What Good Men Dream*, American Psychiatric Publishing, Inc., Arlington,
18. Singer, M. (1994), *Krimilogija*, Zagreb, Nakladni zavod Globus,

Biografija

Nebojša Bojanić je doktor kriminalističkih nauka, vanredni profesor na Fakultetu za kriminalistiku kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, član Nezavisnog odbora za izbor i reviziju policijskog komesara MUP – a Kantona Sarajevo, aktivista Centra za istraživanje politike suprostavljena kriminalitetu.

Srdanović Marko, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije upisao u školskoj 2006/2007, a diplomirao u školskoj 2011/2012. godini. Aktivno pričam engleski jezik i ovo je moj prvi samostalni stručni rad.